

Probleme demografice transilvănene reflectate într-un episod al relațiilor diplomatice româno-germane (1942)

Sorina Paula Bolovan
Ioan Bolovan

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În istoria relațiilor româno-germane din timpul celui de-al doilea război mondial aspectele politice, militare și economice sunt relativ bine cunoscute, grație mai ales cercetărilor din ultimele decenii, când multe arhive au fost deschise specialiștilor. Cu toate acestea, au mai rămas încă suficiente probleme care așteaptă să fie elucidate, unele de mai mare amplitudine, altele relativ minore, însă, fără îndoială, toate la fel de importante pentru reconstituirea globală a istoriei României în perioada celei de a doua conflagrații mondiale.

Așa după cum se cunoaște, în vara anului 1940, România Mare a fost dezmembrată ca urmare a ultimatumului înaintat de Rusia Sovietică la sfârșitul lunii iunie și a acțiunilor politico-diplomatice ale Ungariei și Bulgariei, copios susținute de tandemul Hitler-Mussolini (Germania-Italia), finalizate prin arbitrajul de la Viena din 30 august și tratatul de la Craiova din 7 septembrie 1940. Factorii politici responsabili ai României și-au stabilit ca obiectiv prioritar în perioada următoare recâștigarea teritoriilor pierdute, respectiv a Basarabiei, nordului Bucovinei și mai ales a nord-vestului Transil-

vaniei. Declarația din ședința Consiliului de cabinet din 9 decembrie 1940, făcută de Ion Antonescu, este relevantă în acest sens: "România stă acum liniștită, dar la încheierea păcii generale ea își va ridica imediat din nou glasul pentru a obține dreptate"¹. Intrarea României la 22 iunie 1941 în războiul antisovietic alături de Germania și aliații acesteia a permis, prin efortul militar și diplomatic al țării noastre, recuperarea până în toamna anului 1941, a Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Realipirea Transilvaniei de Nord-Vest și implicit anularea deciziilor de la Viena din 30 august 1940 au rămas un obiectiv major al activităților întreprinse în anii următori de Casa Regală a României, fiind în același timp și un leit motiv al mai tuturor întâlnirilor dintre conducătorul statului român, mareșalul Ion Antonescu, și liderii Germaniei și ai Italiei².

În vederea realizării acestui deziderat, au fost desfășurate ample acțiuni care să contrabalanseze propaganda maghiară din cele două țări și care să prezinte opiniei publice germane și italiene, precum și conducătorilor celor două state, justetea revendicărilor românești. Un loc central în această campanie de pregătire a argumentelor științifice pentru viitoarea conferință de pace l-a avut și demografia. Simptomatică în acest sens este scrisoarea înaintată lui Ion Antonescu în toamna anului 1940 de către Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică: "Rostul meu în calitate de om de știință și de ardelean, este să insist pentru înarmarea țării cu cele mai importante arme de care vom avea nevoie la conferința păcii, pentru recâștigarea granițelor noastre naționale. Este singurul ideal care mă preocupă în momentul de față, este însăși rațiunea existenței mele. Militez pentru această idee între toate împrejurările cu scrisul, cu viu grai și cu fapta"³. Într-adevăr, Sabin Manuilă, Anton Golopenția, Ștefan Manciușea, David Prodan ș.a. au reușit în acei ani să confere preocupărilor lor științifice și o altă finalitate, ceea ce ne îndreptățește să lansăm formula "demografia militans" pentru a le caracteriza activitatea profesională onestă pusă în slujba intereselor majore ale națiunii române.

Intenția oamenilor de știință a fost nu numai de a demonstra că românii reprezentau atunci populația majoritară a Transilvaniei, ci și aceea că ei constituiseră, încă din Evul Mediu, populația cea mai numeroasă. De aceea, în mod firesc, s-au îndreptat spre sursele statistico-demografice ce le aveau la îndemână pentru a extrage informațiile necesare în această direcție. Se știe că prima mare înregistrare riguroasă a populației din monarhia habsburgică s-a desfășurat în timpul împăratului Iosif al II-lea, mulți specialiști apreciind că recensământul din 1784-1787 poate fi considerat drept prima conscriere cu adevărat sistematică a potențialului uman din provinciile ce depindeau de Curtea de la Viena. Din păcate, rezultatele detaliate ale acestui recensământ pentru Transilvania au rămas aproape necunoscute vreme de mai bine de o sută cincizeci de ani, deși de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în perioada interbelică au apărut în diverse reviste semnalări ale acestui izvor precum și date generale pentru anumite comitate⁴. Abia în anul 1938, cunoscutul demograf maghiar G. Thirring a publicat la Budapesta o lucrare în care se regăseau sistematic informații demografice privind comitatele ardelen⁵. Tocmai acest recensământ a constituit în prima jumătate a anului 1942 obiectul unei intense corespondențe diplomatice între București, Viena și Berlin. În Arhivele Diplomatice ale Ministerului Român al Afacerilor Externe am depistat recent un amplu dosar pe această temă care reflectă preocupările oamenilor de știință români, precum și ale conducătorului statului din acea vreme, mareșalul Ion Antonescu, de a construi în acei ani o bogată bază de date și informații istorico-statistice în sprijinul revendicărilor noastre pentru viitoarea reorganizare a granițelor în Europa post-belică (în Anexă, din rațiuni de spațiu, reproducem doar câteva documente din dosarul destul de voluminos al problemei).

Astfel, la începutul lunii februarie 1942, la solicitarea expresă a lui Ion Antonescu, secretarul general de la Ministerul Regal al Afacerilor Străine, Gheorghe Davidescu, expediază Consulatului General

al României de la Viena o telegramă în care se solicita imperativ arhivarului delegat pe lângă consulatul respectiv, să copieze urgent părțile referitoare la Transilvania și Banat din recensământul efectuat în timpul lui Iosif al II-lea, și să le trimită la București. Consulul român de la Viena, Demetrescu, a și dispus ca arhivarul pe care îl avea în subordine să facă primele cercetări, solicitând apoi Legației României de la Berlin să facă demersurile necesare pe lângă Auswärtige Amt și șeful Arhivelor de Război din Potsdam pentru a se da autorizațiile necesare de copiere a materialului documentar.

Un funcționar - C. Mareș-, împreună cu arhivarul consulatului, dr. Auner, și cu directorul Arhivelor de război din Viena, generalul von Kiszling, au studiat preliminar materialul existent în arhivele vieneze și au ajuns la concluzia că fotografierea lui ar dura câteva săptămâni, fiind necesară procurarea materialului fotografic (plăci, hârtie fotografică, soluții) din țară. Raportul arhivarului Auner este relevant în acest sens: "Conscripțiunea din timpul lui Iosif al II-lea se găsește în Arhivele de războiu din Viena și conține mai multe acte și documente... După părerea cercurilor de specialitate o exactă culegere și copiere a acestui material ar dura aproximativ un an, dar cred că, dacă mi se va aproba un funcționar auxiliar, să fiu în 4-5 luni gata"⁶.

Cum repetatele apeluri ale consulatului din Viena către Legația României de la Berlin pentru obținerea aprobărilor necesare copierii materialului arhivistic referitor la recensământul din 1784-1787 nu s-au materializat, secretarul general al Ministerului Regal al Afacerilor Străine i-a trimis la 1 aprilie 1942 lui Raoul Bossy, ministrul României la Berlin, o telegramă solicitându-i să urgenteze demersurile pe lângă Auswärtige Amt în vederea obținerii acordului de copiere a materialului de la Viena. În același timp, profesorul Mara N. Popp, șef de lucrări la Facultatea de Științe (catedra de Geografie) a Universității din București și consilier la Oficiul de studii al ministerului, a primit la 7 aprilie 1942 misiunea de a se deplasa la Viena pentru a examina

valoarea documentară a recensământului iosefin. Acesta a și efectuat deplasarea petrecând două săptămâni în arhivele vieneze, la sfârșitul stagiului (7 mai 1942) înaintând și un amplu raport în care arăta importanța izvorului statistic dar și greutățile întâmpinate pe parcursul șederii la Viena (a se vedea documentul I din Anexe).

Însuși șeful statului s-a implicat în această problemă însărcinându-l pe Mihai Antonescu să se ocupe de rezolvarea tuturor aspectelor ce decurgeau din situația creată. Astfel, prin ordinul nr. 6029 din 9 mai 1942, mareșalul decidea: "Dl. Mihai Antonescu este rugat să facă tot ce este posibil pentru a fi autorizați să consultăm arhivele care ne interesează dela Viena. Am făcut crima de a nu ne ocupa de această problemă când puteam să o facem: imediat după războiul reîntregirii și chiar după aceea până în 1938. Trebuie să reparăm. În aceste arhive și în acelea ale fiscului și școalei vom putea găsi f.[oarte] multe documente prin care să înfrângem poziția ungară. Deci trebuie încercat totul. Nu se poate ca Dl. v.[on] Ribentropp dacă este animat de sentimente amicale și de simțul dreptății să ne refuze dreptul ce avem de a cerceta aceste arhive și a scoate din ele tot ce interesează drepturile și trecutul unui neam"⁷. Din nou se trimit lui R. Bossy telegrame prin care i se solicită alte intervenții pe lângă autoritățile germane în vederea acordării autorizațiilor necesare pentru copierea materialului arhivistic de la Viena⁸. Concomitent, Ministerul Regal al Afacerilor Străine a intervenit la 2 iunie 1942 în același sens și pe lângă Legația Germaniei din București pentru a facilita comunicarea cu oficialitățile de la Berlin pentru aprobarea consultării manuscrisului recensământului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Obstacolele, piedicile apărute în eforturile repetate ale Legației române de la Berlin în a obține aprobările solicitate l-au determinat pe R. Bossy să trimită la 9 iunie 1942 o documentată scrisoare Ministerului Regal al Afacerilor Străine în care și-a expus toate demersurile întreprinse precum și posibila explicație pentru tergiversarea, de

către autoritățile germane, a rezolvării solicitării de a se copia materialul documentar de la Viena (documentul II din Anexe). Foarte elocventă pentru implicarea personală a lui Ion Antonescu în această chestiune este un document din fondul consultat, respectiv o copie a raportului lui R. Bossy din 9 iunie 1942, pe care conducătorul statului român a notat: "Să se continue efortul. Refuzul este în avantajul cauzei noastre. El însuși face dovada dreptății și a dorinței de o ascunde. Ticăloși au fost guvernările cari au abandonat această problemă după Unire și s-au ocupat de interesele lor. A fost un timp când puteam obține orice din Arhivele de la Viena. Acest efort făcut astăzi chiar cu rezultate negative va fi folosit la Conferința Păcii"⁹.

Între timp, la 14 iulie 1942, R. Bossy anunță că nici strădaniile atașatului militar al României de la Berlin, colonelul Gheorghe, pe lângă Înaltul Comandament al Wehrmachtului nu au avut mai mulți sorti de izbândă. Totuși, în urma unui nou demers al ministrului Bossy la Auswärtige Amt, autoritățile germane au consimțit la un compromis, acceptând că ar putea fi puse la dispoziția Consulatului român de la Viena, doar originalul foilor cadastrale precum și al descrierilor regionale realizate la 1784-1787 (documentul III din Anexe). Drept consecință a acestui acord, profesorul Mara N. Popp a efectuat în perioada următoare o nouă deplasare la Viena pentru a copia acele materiale documentare puse la dispoziție de către autoritățile germane. De altfel, o parte a acestor cercetări s-a materializat în acei ani prin publicarea unor studii privind realitățile demografice din anumite zone ale României la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁰. Cu siguranță, Mara N. Popp, care era și consilier pe lângă Ministerul Regal al Afacerilor Străine din București a elaborat mai multe informații și sinteze pentru superiorii săi. Crearea de către Mihai Antonescu a Biroului Păcii în vara anului 1942¹¹, a însemnat și o sporire a responsabilităților oamenilor de știință, mai cu seamă a demografilor, în vederea pregătirii materialelor statistice necesare refacerii frontierelor etnice ale statului român.

Documentele din dosarul descoperit în Arhivele Diplomatice de la București aruncă o lumină nouă, particulară, asupra relațiilor diplomatice dintre România și Germania în prima parte a anului 1942. Ele reflectă, la fel ca multe alte piese documentare din acei ani, edite sau inedite, tensiunile manifestate între cele două state aliate ca urmare a pozițiilor divergente față de anumite probleme politice, militare etc.

Note

1. *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, vol. I, ediție de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache, coord. șt. Florin Constantiniu, București, 1991, p. 44
2. *Ibidem*; Dinu C. Giurescu, "România în al Doilea Război Mondial: de la 15 septembrie 1939 la 23 august 1944", în vol. *O istorie a românilor. Studii critice*, coord. Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan Aurel Pop, Cluj-Napoca, 1998, p. 267sq
3. Arhivele Naționale Centrale, București, *Fond personal dr. Sabin Manuilă*, dosar I/899, f. 6-7
4. O prezentare riguroasă a acestor mențiuni la Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Reperoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, 1995, p. 294sq
5. Gusztáv Thirring, *Magyarország népessége II. József korában*, Budapest, 1938
6. Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, București, *Fond 71/1939. E9*, vol. 227, f. 41
7. *Ibidem*, f. 51
8. Din păcate nu am avut acces la arhivele germane pentru a verifica dacă Raoul Bossy a transmis cererile solicitate de la București, însă în jurnalul diplomatului român nu se găsesc deloc referiri la această problemă, deși Bossy acordă uneori în jurnalul său destulă importanță unor întâlniri cu persoane nesemnificative, unor dineuri aparent lipsite de relevanță! Să fi considerat acesta problema accesului în arhivele vieneze o chestiune minoră căreia nu merita să-i aloce nici un rând? A se vedea pentru prima jumătate a anului 1942 paginile 95-122 din Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, București, 2001
9. Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, București, *Fond 71/1939. E9*, vol. 227, f. 69
10. Mara N.Popp, "Populația Banatului în a doua jumătate a secolului la XVIII-lea" extras din *Timocul*, I, 1943, București, 1943, 7 pag. (material referitor la populația Banatului conform ridicării hărții topografice din 1772 și colonizarea de atunci); Idem, "Populația Banatului în timpul lui Iosif II", în *Lucrările Institutului de Geografie Cluj*, vol. VII, Timișoara, 1942, p. 347-401; Idem, *Crișana și Maramureșul în conscripția iosefină*, București, 1947, 81 pag. (o prezentare pe comitate și localități a numărului de case, a limbii vorbite și a religiei populației din Crișana și Maramureș); Idem, *Bazinul Dunării. Natură și om*, București, 1988 (prezentarea datelor referitoare la populația fostului Mare Principat Transilvania)
11. Ion Ardeleanu, "Biroul Păcii: proiecte privind soluționarea problemei frontierelor României și realizarea unor bune relații în Balcani", în *Europa XXI*, vol. I-II, Iași, 1993, p. 128sq

Anexe

I

Referat

Ca urmare la misiunea cu care ați binevoit a mă însărcina pentru completarea documentării unor lucrări ordonate de Domnul Mareșal Ion Antonescu, am cercetat arhivele din Viena pentru a găsi și consulta conscripția iosefină din 1784. În acest scop am vizitat HEERESARCHIV, STAATSARCHIV și HOFKAMMERARCHIV.

În legătură cu conscripția iosefină se constată o situație curioasă: Până în Martie 1938, această conscripție inedită, deosebit de prețioasă pentru afirmarea drepturilor românești în Transilvania, se găsea la HOFKRIEGSRATARCHIV (astăzi HEERESARCHIV) – lucru în de obște cunoscut.

Cercetând acum la Viena Arhiva de Răsboi, mi s-a comunicat că acolo nu se află decât hărțile cadastrale ale conscripției, pe cari le-am și văzut. Cât privește actele conscripției însăși, acestea ar fi – după spusele celor de acolo – la una din celelalte arhive.

Consultând pe rând celelalte arhive n-am găsit decât la HOFKAMMERARCHIV, odată cu sollicitudinea d-lui Director J. Kallbrunner 25 dosare cu acte din vremea lui Iosif II, pentru stabilirea impozitelor în regiunile Făgăraș, Sibiu, Cluj, Oradea și Timișoara, dar nimic despre conscripția propriu-zisă.

La o intervenție simultană făcută de Ministerul Regal al Afacerilor Străine pe lângă Auswärtiges Amt, s-a comunicat relativ la conscripția iosefină că în ultimul timp ea a fost ridicată dela HEERESARCHIV și depusă în altă parte. În prezent s-ar face demersurile necesare pentru aflarea locului unde această conscripție ar fi fost dusă (cf. convorbirea telefonică avută la consulatul general din Viena cu dl. consilier Stănescu din Berlin, la 13 apr. con.).

Impresia cu care am plecat din Viena în această chestiune este următoarea:

Personal cred că acest prim și unic recensământ austriac în Transilvania și Banat (toate celelalte ulterioare au fost făcute de Unguri)* se găsește totuși la HEERESARCHIV, unde a fost și până în prezent. Importanța lui e prea mare pentru ca să fi fost scos dintr-o arhivă, dar să nu se știe locul unde a fost dus. Nu pot să fac vreo afirmație cu privire la motivele cari ar determina conducerea arhivelor de război de a împiedeca cercetarea conscripției iosefine de către un Român.

Mai mult încă: însoțit de dl. Consul General D. Mareș, am fost la Arhiva de Răsboi din Viena, unde mi-am exprimat dorința de a consulta hărțile conscripției. Consultarea lor mi-a fost însă interzisă, cu toate că asupra

acestor hărți s-a publicat parțial și o lucrare însoțită de hărți în facsimil (J. Paldus: Die Militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II., Wien, 1919). Recent a apărut și o a doua lucrare (cf. E. Schimscha: Technik und Methoden der thesesianischen Besiedlung des Banats).

Dl. Colonel Meduna, subdirectorul Arhivei de Răsboi, a comunicat d-lui Consul General și mie personal că numai pe cale diplomatică s-ar putea obține o atare aprobare. Intervenția diplomatică a dus însă la rezultatul cunoscut.

V-am adus acestea la cunoștință spre a hotărî cele ce veți crede potrivit.

Dr. N. Popp

- Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (în continuare ADMAE), București, fond 71/1939. E9, vol. 227, f. 48-49

II

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Legățiunea Regală a României

9 Iunie 1942. Berlin

Nr. 2836/P 12

B./I

Confidențial

Domnule Ministru,

Drept răspuns la notele ministeriale Nr. 25.395 din 1 aprilie a.c. și 41.025 din 28 Mai următor, am onoarea a vă informa că, potrivit instrucțiunilor telegrafice ale acelu departament sub Nr. 754/1942, am intervenit la 10 februarie a.c., pe lângă Auswärtiges Amt pentru a obține ca un reprezentant al Consulatului nostru General din Viena să fie autorizat a lua copii de pe conscripțiunea împăratului Iosif al II-lea din anul 1790**, cu privire la Transilvania și Banat, aflată în Arhivele militare dela Viena. Neprimind răspuns, s-a intervenit din nou la 26 februarie, după cum am comunicat prin telegrama nr. 42.537 din 26 februarie.

La 28 martie, Auswärtiges Amt mi-a adus la cunoștință prin nota verbală nr. Pol. Arch. 666, că materialul documentar în chestiune nu s-ar afla în susmenționatele arhive, afirmațiune repetată și într-o altă notă verbală nr. Pol. Arch. 905 din 29 aprilie următor.

În urma cercetărilor ce s-au făcut la fața locului, am fost în măsură a face un nou demers la Auswärtiges Amt, spre a susține că documentul ce ne interesează se află în Arhiva militară de la Viena și a cere stăruitor să ne fie pus la dispoziție (Nota verbală nr. 2276 din 14 mai a.c.).

Întrucât la această nouă intervențiune nu am primit decât comunicarea că autoritățile competente se ocupă de cererea noastră (Nr. 1073 din 22 mai), am renunțat deocamdată la continuarea demersurilor prin Auswärtiges Amt și am dat instrucțiuni atașatului militar de pe lângă această Legațiune, de a face d-sa pașii necesari prin Marele Stat Major (O.K.W.) spre a obține pe cale ierarhică militară ca suszisele Arhive militare să nu mai refuze, sub diferite pretexte, îndreptățita noastră pretenție.

Dacă nici astfel nu obținem satisfacțiune, mă voi adresa Ministrului Afacerilor Străine.

Nu sunt prea optimist asupra rezultatului sforțărilor noastre, deoarece este cert că adversarii noștri insistă la Berlin și la Viena pentru a nu ni se pune la dispozițiune un material documentar de natură a vădi vechimea neîndoielnică a drepturilor noastre etnice asupra Transilvaniei și Banatului. De aceea socotesc că până la urmă va trebui să recurgem la o intervențiune directă a forurilor Înalte ale Statului nostru pe lângă autoritatea supremă a Reichului.

R. Bossy

- ADMAE, București, fond 71/1939. E9, vol. 227, f. 64-65

III

Legatiunea Regală a României
14 Iulie 1942. Berlin

Nr. 3509/P 12
B./p
Confidențial

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 2836 din 9 iunie a.c., am onoarea a vă informa că demersurile făcute de atașatul nostru militar pe lângă Marele Stat Major German (O.K.W.) pentru obținerea autorizației de a copia conscripțiunea împăratului Josif al II-lea nu au reușit, chestiunea fiind socotită de Marele Stat Major ca având un caracter politic.

În consecință am făcut un nou demers verbal la Auswärtiges Amt, în urma căruia am obținut răspunsul că, deși în arhivele militare din Viena nu s-ar afla textele originale ale documentelor ce ne interesează, s-ar putea totuși să ni se pună la dispozițiune originalul foilor cadastrale precum și al descrierilor regionale de pe conscripțiunile provinciale din vremea lui Josif al II-lea.

Am adus cele de mai sus la cunoștința Consulatului nostru General din Viena, pentru a examina dacă este vorba de materialul cerut de noi și, în caz afirmativ, a lua dispozițiuni pentru copierea actelor în chestiune.

Ministru
s.s.
(Bossy)

- ADMAE, București, fond 71/1939. E9, vol. 227, f. 69

Note la Anexe

- * Mara N. Popp nu avea la acea dată cunoștință de faptul că autoritățile austriece au mai efectuat în Transilvania două recensământuri la 1850-1851 și 1857, deosebit de riguroase și bogate în informații demografice. În ultimii ani, aceste două recensământuri au fost publicate în trei volume și în limba română de un colectiv de specialiști de la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca îndrumat de Traian Rotariu: *Recensământul din 1850, 1857. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Ed.Staff, București, 1996-1998
- ** În realitate operațiile de înregistrare și prelucrare s-au derulat între 1784-1787